

GÖRÖMBEI ANDRÁS

Két rendszerváltó vers

A rendszerváltozás tette lehetővé, hogy Nagy Gáspárnak 1989 őszén a Szépirodalmi Kiadónál megjelenhetett a *Múlik a jövőnk* című, régi és új versekből válogatott kötete. Ez a kötet a korábbi kötetek ciklusbeosztását elhagyta, viszont a korábbi kötetekből válogatott versek után *Tékozlók imája* címmel foglalta össze a különben három ciklusba (*Kétségbevonások*, *Apródiák és paródiák a Sétatérrelől*, *Zuhanási engedély*) sorolt ötvenkét, kötetben korábban nem publikált versét. Nem csak új versek vannak ebben a ciklusban. Itt jelentek meg könyvben először a rendszerváltó versek, az *Öröknyár: elmúltam 9 éves* és *A Fiu naplójából*. Mellettük több olyan mű is szerepel, amelyek kimaradtak az előző kötetekből.

Nagy Gáspár már a forradalom huszonötödik évfordulójára írt két verset, ezek még átcsúsztak a cenzúrán. Folyóiratban megjelentek 1981-ben, s benne voltak a *Földi pörök* kötet *hangtompítók* ciklusában is: *Két nyárfa a Hódoltságban*, *Benézünk majd a Múltidőbe... ősszel*.

Az *Új Forrás* 1984/5. (októberi) számában megjelent *Öröknyár: elmúltam 9 éves* viszont már olyan „kibiztosított beszéd,” volt, amelyik valóban robbanást idézett elő a szellemi-politikai életben és a magyarság nemzeti önszemléletében.²

Öröknyár: elmúltam 9 éves

a sír

NIncs sehol

a sír

a gyilkosok

a test

se I T T

NIncs sehol

a test

se O T T

a csont

a gyilkosok

NIncs sehol

a csont

(p. s.)

egyszer majd el kell temetNI

és nekünk nem szabad feledNI

a gyilkosokat néven nevezNI

(1983)

Ebben a versben „feszésre fogalmazott indulat, vád, számonkérés, dühkitörés” feszül, s ezt „az evokatív, időtlen ragyogású cím” ellenpontoszza.³ Ez a cím szerves része a vers testének, határozott temporális funkciója van, Nagy Imre kivégzésének időpontját is jelöli. A költő ugyanis 1949. május 4-én született, a vers címe tehát 1958 nyarát jelenti. Nagy Imrét 1958. június 16-án végezték ki. A gyermek Nagy Gáspár ekkor látta, hogy édesapja és nagybátyja

megsíratta a kivégzett miniszterelnököt és társait. Olyan élménye volt ez neki, mely valóban örökre megőrizte benne azt a nyári napot.

Az „öröknyár” egyike azoknak a jellegzetes Nagy Gáspár-i kifejezéseknek, melyekből egy tucatnyit Czigány Lóránt is felsorol a „helybenzábanfutós kor”-tól a „tömegsírházá”-ig.

A címben az „öröknyár” azt jelenti, hogy ez a nyár örökre megmaradt a költői énben. Az „elmúltam 9 éves” is rejtélyes, benne van az is, hogy felébredtem a kisgyermeki tudatlanságból. Az „öröknyár” valóban örömet is sugárzó szó, de ez az öröm a versben a felismerés öröme, a kínból, tragédiából szerzett felismerés öröme, az, hogy megtudta az igazságot. A cím tehát Nagy Imre kivégzésének idejét jelöli meg, de a költői személyiség felől nézve: az ő rádöbbenésszerű felismerése állítja meg itt az időt. Önmagában még olyan ez a cím, mint a népdalok nyitó képe: bizonyos asszociatív rezonanciát felkelt az emberben, de csak a vers egészéből értelmezhetjük pontosan. A cím tehát a múlt idő, a tragikus esemény, a kivégzés időpontjának a megjelölése.

Magának a versnek az első egysége különleges kalligrammatikus hiányleltár. A kalligramma Theokritosz *Pánsípj*a óta ismert a művészetben, de Appolinaire újította föl a modern művészet számára. Nagy László, Illyés, Utassy és sokan mások éltek vele a nem formabontó költők közül is. Az avantgárd és a neoavantgárd pedig gazdagon kihasználta lehetőségeit. A kalligramma lényege az, hogy az íráskép és a fogalmi rész együtt érvényes, egymást segíti, esetleg ellenpontoszza a versben.

Nagy Gáspár versében az íráskép azt sugallja, mintha a lírai én a címben megjelölt időponttól kezdve keresné a sirt és a gyilkosokat. Vagyis beleértetten kimondják a sorok azt, hogy olyan gyilkosság történt, amelyeknek még a nyomait is eltüntették, s maguk a gyilkosok is eltűntek. Az ismétlés fontos retorikai eszköz itt. Mintha kétségbeesett jajgatás, keresés hangzana. Hiába keresi a vers lírai énje a sirt, testet, a csontot, hiába nyomatékositja ezt a keresést az ismétlés. A központozás nélküli versben az ismétléssel nyomatékositott keresésre, hiányra, az egyre megsemmisülőbb maradványokra való kérdésre mindháromszor a teljes hiány a válasz, háromszor ismétlődik az, hogy „Nincs sehol”. Az, hogy a keresés végül a csontokra irányul, már azt is jelzi, hogy a gyilkosság óta már hosszú idő eltelt. A háromszoros „Nincs sehol” a teljes hiány leltára. Ezután a gyilkosok keresése hasonlóan ismétléssel történik. A tagadás itt is teljes: „se ITT”, „se OTT”. A nagybetűvel írt helyhatározószók befogják a közelt és a távot egyaránt, teljes tehát a hiány, a gyilkosok is eltűntek.

Ennek az első résznek az írásképe olyan, hogy a megfoghatatlanságot, a hiányt, a bizonytalanságot érzékelteti. Nem tudjuk, hogyan kellene olvasni, milyen sorrendben kellene elmondani a hiányokat. Hiszen az is elképzelhető, hogy mind a három kettős sor és mind a három „Nincs sehol” után elhangozzék a gyilkosok eltűnését megállapító egység. De felfogható úgy is a vers, mintha két strófa egymás mellett állna, ez esetben egymás után kell olvasni. Mindenesetre az első nagy egység arról tudósít, hogy itt olyan gyilkosság történt, amelyik teljesen abszurd, hiszen sem a meggyilkoltak, sem a gyilkosok nincsenek sehol. Az első hiány az alapvető emberi törvény, az antigonéi parancs megszegése, hiszen a holtakat el kell temetni. A második hiány az elemi erkölcsi normák megsértése, a tettek nem vállalása. Ez pedig a tett bűnné minősítése, hiszen ha igazságos, ha vállalható cselekedet lett volna, akkor elkövetői nem menekültek, nem rejtőztek volna el. Az egész első egység a hiány, a bizonytalanság, az abszurditás leltára. Tényfeltárás. Általános dikciójú ténymegállapítás.

Az első részben nem verbálisan, hanem esztétikailag – a viszonyítások, kapcsolások, ismétlések stb. sokasága révén – kimondott abszurdítás, hiány-leltár mintegy természetesen váltja ki az etikus és bátor költői személyiség következtetéseit, az utóiratba foglalt magatartás parancsot. Valóban az antigonéi parancs hangzik itt el, de még annál is több, hiszen nem tartja elegendőnek az eltemetést sem, a gyilkosok néven nevezését is az antigonéi parancs érvényével követeli. Többes szám első személyű itt már a dikció: közösség nevében szól a költő, a magyarság nemzeti önismeretét, öntudatát, erkölcsét építi, amikor történelmének a tényeire, s az azokból következő kötelességekre figyelmeztet. A főnévi igenevek különleges erejű parancsot,

evidenciát fogalmaznak itt. A központozást, az írásjeleket egyébként mellőző vers felkiáltó jellel végződik. Az azonos magánhangzók is összekapcsolják a három, egyenként három szótagos főnévi igenevet. Ezek ölelkező rímet képeznek, a három sorvég összecseng. Ez is erősíti a parancsot, az összefüggéseket. Jelentéssel bír az is, hogy a vers végén jelzi a költő a megírás időpontját: 1983. Ez a dátum visszakapcsol a címhez, hangsúlyt ad annak, hogy a gyilkosság negyedszázada történt.

Nagy Imre monogramja a „korrumpálható haragot hordozta” a versben. Czigány Lóránt a tizenhatodik századi históriás énekekkel rokonítja ezt a verset a postscriptumbeli ragríme használata miatt, s amiatt is, mert a főnévi igenév csupa nagybetűvel írt „NI” végződése „tipográfiai rím”-ként felelget a vers lépcsőzetesen tördelt fő részében szintén háromszor megismételt „NIncs sehol” keményhangúan kopogós, abszolút tagadására. Vagyis a tipográfia és a tartalom duális egységben teljeseedik ki, ugyanúgy, mint annak idején a históriás ének a maga dallamával.⁵

Nagy Imre kivégzett miniszterelnöknek a betűjele egyszerre volt sugallatos, mint egy titok, és felhívó erejű, mint egy jelszó. „Égbetiport metafora”-ként alkalmas, önmagában is, mítoszteremtésre. Kijelölte a beavatottak körét, nevet adott a nem hétköznapi lénynek, legendás hősnek.⁶

Lírai glosszának is nevezték ezt a verset. A glossza valamilyen szöveghez, valamilyen tényhez fűzött megjegyzés, többnyire rövid, de éles hangú cikk. Nagy Gáspár verse ilyen értelemben történelmünk egyik tragikus tényéhez fűzött kritikai megjegyzés.

A tipográfia és a tartalom Czigány Lóránt emlegette duális egysége fontos észrevétel. A képversek, a kalligrammák azzal bővítették a költészet lehetőségeit, hogy az írásképet is tartalmi elemmé tették. Ebben a versben is tartalmi elem az írásképe: az első rész a bizonytalanságot, a megfoghatatlanságot is sugallja a bizonytalan sorrendű sorokkal. A tipográfiaailag kiemelt anafórákra tipográfiaailag kiemelt epifórák válaszolnak, a vizuális tagolással is nyomtatékot ad a fő eszmének: a hiányt parancsba fordító költői szándéknak, a hiányból cselekvő magatartást kibontó keserű indulatnak.

A versben együtt van a múlt, jelen és jövő, az „öröknyár,, a NIncs és a jövőre vonatkozó vállalások, parancsok. A múlt és a jelen kijelöli az etikus személyiség jövőbeli feladatait. Ez a vers nemcsak kimondja azt, hogy képtelenség ami történt és ami történik a forradalommal és annak mártírjaival, hanem a maga sűrű szövésű belső világával evidenciává is teszi a versben megfogalmazott parancsot. Olyan világot nyitott ki a vers, amelyiknek ez a parancs a törvénye.

Amikor 1989-ben a *Múlik a jövőnk* című kötetben megjelent ez a vers, elhangzott róla olyan vélekedés is, hogy „ennyi valóságot – így – bizonyosan nem bír el a költészet” és hogy „ezek a szövegek a szó- és tipográfiai játékok ellenére is csupán igazságértékkel bírnak, esztétikai értékkel nem”.⁷

A tény azonban az, hogy a magyar és világirodalom legnagyobb alkotásai közül legalább annyi politizált, mint amennyi nem. Balassi Bálint verseitől József Attila nagy verseiig és tovább bizonyított tény, hogy az úgynevezett közéleti verseik esztétikai értelemben is az életmű legjobb teljesítményei között vannak. Illyés fejtegeti azt, hogy a gondolati vers nem feltétlenül új gondolatok közlését jelenti, hanem a költő találkozását a gondolattal.⁸ Nagy Gáspár versében is az ragad meg, ahogy a költő találkozik egy abszurd ténnyel, s ahogy abból következtetéseket von le. Illyés *Bartók* című versében sem új az a végtelen egyszerűségű evidencia, hogy „Csak növeli ki elfödi a bajt”, mégis nagy hatású, mert a vers világából, annak belső drámájából kristályosodik aforizmává. Ugyanígy Nagy Gáspár versében a zárlat éppen azért egyszerű, mert evidenciaként következik a vers tapasztalati rétegeből, a hiányleltárból.

A műalkotás külön világában olyan értékelemek válnak esztétikai értéké, amelyek önmagukban nem esztétikaiak. Az esztétikai érték összetett, sok elemből áll. Ezek egysége ad esztétikai értéket. „Az emotív és konstrukció érték nélküli ismeretelméleti és posztulatív érték nem esztétikai. Csak tudományos vagy etikai. A gnoszeológiai (ismeretelméleti) és posztulatív

érték nélkül létrejövő emotív-konstruktív érték ugyancsak nem esztétikai. Csak kellemes. A két értékszféra tehát nemcsak kiegészíti, hanem feltételezi, sőt életre hívja egymást. Csak együtt válnak esztétikai értékűvé. Egymás nélkül kiesnek az esztétikum szférájából. Például az etikaiba vagy kellemesbe.”⁹ Az értékelésben a szubjektumnak nagyon fontos szerepe van, hiszen kinek-kinek a személyisége tele van értékvéleményekkel, ki-ki más-más értéket tart fontosabbnak. Ráhangolódhatunk olyan értékelemekre, amelyek korábban nem voltak előtérben. A kánon változik. Egy-egy művet egy-egy aktuális vonatkozás fölemelhet, majd e vonatkozás elhalványulásakor a mű háttérbe kerülhet.

Az *Öröknyár: elmúltam 9 éves* című vers értékes művészi alkotás. A maga világát összetett vonatkozásokkal nyitja ki, s hibátlanul érvényesíti ennek a világnak a törvényeit. Az ismereti értéke az volt, hogy kimondott alapigazságokat, amelyek kimondva belekerültek az olvasók tudatába mint ráismerésszerű evidenciák, hiszen addig is tudtak róluk, de nem így, nem ilyen nyilvánvaló következményekkel. Heidegger *A műalkotás eredete* című írásában fejtegeti azt, hogy a műalkotás világot nyit ki, a műalkotás az igazság működésbe lépése. A műalkotásban a világ elrejtettségéből kerül fényre, el-nem-rejtettségbe az igazság. Tehát az igazság megvolt a világban, de elrejtettségben élt. A műalkotás úgy állítja fénybe az igazságot, hogy „a mű megdönti az eddigi kizárólagos valóságát”.¹⁰

Eszmét sugárzó értéke az ennek a versnek, hogy magyar anyagon dokumentál antigonéi parancsot, vitathatatlanul bontja ki anyagából azt az eszmét, mely az adott történelmi pillanatban a magyarság önismeretének tisztázását etikai feladattá tette, erkölcsi minimumként foglalta parancsba. A vers emotív világa is gazdag, a személyes élmény hitelével szól a cím, majd a tárgyilagos bemutatás után szinte kirobban a parancs, az etikai igény, melyet többes számba foglal, közösségivé tesz. Konstruktív értéke ennek a versnek az, hogy tele van olyan leleményekkel, amelyek törvényszerű formát adnak. Az ismétlések, kalligrammatikus jegyek, az anafórák és epifórák összekapcsolása, az idődimenziók teljessége – mind-mind roppant feszes konstrukciót alkotnak, magát a konstrukciót tartalommal emelik. Ez a vers esztétikailag harmóniában van önmagával, a maga kinyitott világát tökéletesen tölti ki.

Az már a közegéhez, a megírás és megjelentetés időpontjához is kapcsolódó morális érték, hogy ez a vers a politikailag kimondhatatlant mondta ki és tette evidenciává, megkerülhetetlenné.

Emellett az is nyilvánvaló, hogy az adott pillanatban óriási bátorságról tanúságot tevő politikai vallomás is ez a vers. De legalább ennyire nyilvánvaló, hogy a közvetlen politikai, személyi vonatkozásai nélkül is helytálló művészi alkotás. Egyetemes érvényét magyar anyagból bontja ki. Az egyszeri közvetlen példa azonban nem csökkenti, hanem erősíti az egyetemes érvényét, antigonéi párhuzamát. Az, hogy ezt a parancsot a vers oly végtelen egyszerű összegző utóiratban mondja ki, nem esztétikai értékvesztés, hanem esztétikai érvényű értéktanúsítás. Ez a zárlat ugyanis evidensen következik a vers korábbi részéből, éppen annak alaktalan és mindent betöltő hiányleltára váltja ki az evidenciaszerű magatartásparancsot. Egyszerre következmény és – formailag – ellentét ez az utóirat, esztétikailag megformált, megalkotott vers ez. Éppen az így megformáltságában létezik és éppen így hiteles.

Újabb kiadásaiban egy szó változtatás nélkül módosult ennek a versnek a sugallata. Nagy Gáspár ugyanis változtatott a vers írásképén. A „...nem szabad feledNI...!” versek – 1956 láthatatlan emlékművének talapzatára című kötetben a korábbi sír helyett inkább emlékműre utal a vers külső formája.¹¹ Mintha valóban a láthatatlan emlékmű talapzatára formált síremlék volna a vers.

Az *Öröknyár: elmúltam 9 éves* nem véletlenül robbant ki Nagy Gáspárból. A *Kibiztosított beszéd* kötet nagyon sok verse „élére állított vers”, egyenes beszéd. „Eljött az idő, amikor már nem lehetett metaforák mögé bújni, amikor nyíltan ki kellett mondani, elég a hazugságból. Keményen rá kellett mutatni, hogy itt görög tragédia helyzetek vannak. Egyszerűen felrobbantam a méregtől, kimondtam hát: egyszer majd el kell temetni!”¹² Az *Öröknyár:*

elmúltam 9 éves megjelenése és botránya azonban kettős következménnyel járt.

Most már kikerülhetetlenül beállította Nagy Gáspárt a bátor költő szerepébe. Mindenki órá figyelt, aki úgy érezte, hogy helyette is kimondott valami lényegeset, azt, hogy Magyarországon egy hazugságra, gyilkosságra épített rendszer uralkodik.

Másfelől viszont nagytítóval és meglódult képzelettel vizsgálták verseit a hatalom képviselői és az ő kiszolgálói. Most már ők is mindig értelmezték verseit. És ebből már az *Öröknyár: elmúltam 9 éves* perét követő esztendőben, 1986-ban baj lett. Ekkor jelent meg a *Tiszatáj* júniusi számában az a verse, amelyik miatt a számot bevonták, a *Tiszatáj* szerkesztőit pedig leváltották:

A Fiú naplójából...

*és a csillagos estben ott susog immár harminc
évgyűrűjével a drága júdásfa: ezüstnyár rezege
susog a homály követeinek útján s kitünteti őket...
...és ha jön a nyüszítve támadó gyávaság
a rémület hókuszpókusza? – akkor eljönnek ablakod
alá a szegényes alkuvások vénei-iffjai mint mindenre
elszánt hittérítők s beárad a dögszag: a teletömött
gyomor békessége meg az ígéretekkel megtelt szemek
tócsafénye és fénytelen homálya...
...csupán el kéne hinned... de nem hiszed hogy éppen
ők jöttek-szöktek el a maszkabálból hogy éppen ők
azok a független kutyák kik ideológiamentes csontokon
tökéletesítik a fölösleges morgást-harapást...
...nem tudom még hogyan viselem tartósan a szégyent
hogy együtt néztük ugyanazt az eget folyót hangyafészket
és másképp vert a szívem másért pirultam el
másért szorult ökölbe a kezem és másképp láttam
ugyanazt a fát ezüstlő éveinkkel sújtva súlyos emlékek
alatt recsegni-ropogni-hajladozni büszkén –
de ha több szégyen is társul velem akkor is csak így
mondhatom: míg a szem él látni kell fele-Barátaim!...*

(1981-1986)

Különlegesen összetett vers ez a négy naplórészlet. Sokrétű esztétikai megformáltsága, összetettsége, rafináltsága miatt szinte követeli az elemzést. Rejtélyes, a lényegét illetően mégis egyértelmű alkotás. A rejtélyessége többféle behelyettesítést motivált. A *Tiszatáj* elleni retorziókat egyenesen Kádás János kezdeményezte, mert valaki felhívta a figyelmét a költeményre, és elhitette vele, hogy ő az a Júdás, aki a versben szerepel.¹³ Ez az értelemezés általánosan el is terjedt. A legendaképződésben mellékes tényezőnek bizonyult az, hogy ezt a művet nem „Júdás-Kádár ihlette”.¹⁴ A júdásfa harminc évgyűrűje persze Kádár számára joggal utalt harminc év előtti árulására. Amikor a *Tiszatáj* főszerkesztőjét, Vörös Lászlót e vers közlése miatt a megyei pártbizottságon felelősségre vonták, értelmezésében ő a vers személyes vonatkozásait emelte ki. Azt mondta, hogy ez a vers Nagy Gáspárnak arról a csalódásáról szól, amelyet az *Öröknyár: elmúltam 9 éves* című verse megjelenése után kellett átélnie, amikor több barátja cserben hagyta, hátat fordított neki.¹⁵

A *Fiú naplójából* az árulás egyetemes érvényű leleplezése és elítélése. Finom áttűnések

vannak ebben a versben, jelentése, sugallata sokrétű. Az, hogy a címben a Fiú nagybetűvel van írva, bekapcsolja ezt a verset is azoknak a Nagy Gáspár-műveknek a sorába, melyekben a lírai személyiség Krisztus-párhuzammal jelenik meg. Jelentésének egyik rétege tehát a bibliai áruulás képzetköréhez kapcsolódik. Másik, s nagyobb rétege viszont annyira köznapian jelenkori, hogy a két jelentéskör – a bibliai és a profán – egymást világítja meg, egymást minősíti. Ez a vers minden áruulás ellen szól. De a harminc évgyűrű mégis arra utal, hogy különösen fájdalmas a költő számára a forradalom harminc éve tartó folyamatos eláruulása.

Vasy Géza értelmezése szerint a júdásfa maga 1956, tehát az éppen harminc esztendő forradalom, s „ugyanazt a fát” harminc év óta egymással teljesen kibékíthetetlen módon minősítik forradalomnak és ellenforradalomnak egyaránt. „A nézőponttól függően Júdás tehát a társadalomnak egyik vagy másik része, de e két nézőpont éppen két részre bontja a társadalmat. A költőnek nem a júdások a drágák, hanem a fa, amelynek ültetőit júdásoknak nevezte a fennálló hatalom. A baj nem az, hogy 1956 áruulás lenne, hanem az, hogy 1956 eláruulatott, s azóta – harminc éve – ennek az áruulásnak a légkörében élünk mindannyian.”¹⁶ Grezsa Ferenc olvasata szerint „a júdásfa nem a múltat, hanem a nyolcvanas évek közállapotait jelölő kollektív szimbólum, amely – a mai magyar költészet egészének sorstudatával összhangban – a konszolidáció „megrohadt” békéjét és morális válságát állítja pellengére. A vallomás lírai alanya, a „fű” szituációja és az áruulás „harminc ezüstjére” utaló „harminc évgyűrű” képe – a Krisztus-metaphorát revelálja. A költő úgy érzi, hasonlóképp hagyták cserben a „fele-barátok”, amikor írószövetségi állásából eltávolították, ahogy a Messiást legkedvesebb tanítvány apostola. A megcsalás elégiájában, a rezignáltság lelkiállapotát kifejező hangvételben azonban absztraktabb jelentés is rejtezik: a magyarság is hajlamos eláruolni önmagát, feláldozni hitét és eszményeit az anyagi jólét vélt oltárán.”¹⁷

Ez a vers kitágítja az időt, folyamatos történelmi ítéletet fogalmaz. Az, hogy a harminc évgyűrűjével susogó júdásfa jelzője a „drága”, megengedi, sőt motiválja Nagy Gáspár versvilágában azt a magyarázatot, hogy a júdásfa a forradalom szimbóluma. Akik a „homály követeinek útján” jönnek, nem vállalják a forradalom igazságát, hanem eláruulják azt „le hulló ezüst-tallérok”-ért. A végzetes baj tehát az áruulással, a forradalom eláruulásával kezdődött. Ezt mutatja meg tisztán a napló első töredéke. A forradalom eláruulásával azonban végtelen áruulási folyamat vette kezdetét. A „napló” második töredéke döbbenetes látélet-képet ad a gulyás-kommunizmusról. Nagy László *Menyegzőjének* szarkasztikus hangvételére emlékeztetőn mutatja be azt a morális romlást, amelyet a „nyűszítve támadó gyávaság”, a „rémület hókuszpókusza” okoz. Ítéletes képe ez annak az amoralitásnak, amelyik a maga bűnösségét a hazugságra épülő rendszer teljes kiszolgáltatásával, a más véleményen lévők teljes letörlésével akarja leplezni. Nincs enyhébb szava Nagy Gáspárnak azokról sem, akik a saját gyávaságukat ideologizálják meg, s azokról sem, akik az anyagi jólétért – bárhonnan is ered az –, mindent feláldoznak. Gazdag nyelvi leleménnyel nyilatkozik meg a költői ítélet. A megalkuvás és a hittérítés is ellentétes fogalmak. A világ kifordítottságát mutatja meg az, hogy a szegényes megalkuvók mindenre elszánt hittérítőként viselkednek. Erről a magatartásról mond megsemmisítő ítéletet a költő: „beárad a dögszag: a teletömött / gyomor békessége meg az ígéretekkel megtelt szemek / tócsafénye és fénytelen homálya”. Nagy Gáspár szinte naturalisztikus-szarkasztikus kifejezésekkel minősíti itt azt az erkölcsi züllést, melyet kielégít a zabálás és az ígéret sokasága. Ennek a magatartásnak az erkölcsi képtelenségét fejezi ki a „szemek tócsafénye és fénytelen homálya...” Mindezt önmegszólító beszédmódban mutatja be a vers. A „nyűszítve támadó gyávaság” ostromát álló költő ablaka alá jönnek el itt a megalkuvó és megalkuvásra ösztönző vének és fiatalok. Az önmegszólító beszédmód itt nem a lírai személyiség belső kételyének leküzdését szolgálja, hanem a teljes szembenállását mutatja azokkal, akik eljönnek az ablaka alá, hogy őt is rábírák a megalkuvásra.

A vers első részében a „drága júdásfa” és a „homály követei”, az áruulók osztották két részre a lírai szituációt. A második részben ennek következményeként a két pólust az önmegszólítással

megidézett Fiú és egy vele szemben álló hatalmas, amorális csoport a „nyüszítve támadók”, a megalkuvók tömege képezi. Ez az ellentét válik személyesebbé a harmadik részben. A második részben az elhatárolást, az ítéletet a költői dikció, az esztétikai minőségek szembeállításával fejezte ki. A rövid harmadik rész ki is mondja a határozott elhatárolódást ezektől: „... csupán el kéne hinned... de nem hiszed”. El kellene hinnie, de nem hiszi, hogy éppen ezek „jöttek-szöktek el a maszkabálból”. Szarkasztikusan, animizációval, állati figurákban megjelenítve utasítja el az objektivitás álcájába öltözködő megalkuvást. A független kutyák, ideológiamentes csontok, a fölösleges-morgás-harapás tökéletesítése – mind-mind olyan minősítések, amelyekben a Fiú folytatja azt a vitát, amelyet Nagy Gáspár költészete mindig is nyíltan vállalt az irodalom felelősségét és küldetését kétségbevonó teóriákkal.

A vers eddigi részéből már világos, hogy a költői én az árulás hatalmas színjátékával áll szemben. Erre utal erőteljesen a júdásfával párhuzamba állítható másik szimbólum, a maszkabál is. „Mert – 1956 megítélésének szempontjából – e maszkabál szereplője tízmillió ember: azok is, akik elsőként rohantak maszkot öltetni, azok is, akik megszokásból felsorakoztak, s azok is, akik kényszeredetten öltötték fel a maradékot, nehogy meztelenségük legyen elárulójuk.”¹⁸ Más vélemény szerint a versben emlegetett „maszkabál” arra a megalázó procedúrára utal, melynek végén a költőt fölmentették írószövetségi titkári tisztsége alól. Ez a két vélemény egyáltalán nem ütközik, hiszen Nagy Gáspár *Öröknyár: elmúltam 9 éves* című verse igazságtartalmának megítélése is a forradalom utáni „maszkabál” része, azt is mondhatnánk, hogy e vers megjelenése után kicsiben ugyanaz játszódott le, mint a forradalom után. Ez a vers valóban olvasható úgy is, mint a költő perének, s annak folyamán saját tapasztalatainak, csalódásainak a vallomása. Csakhogy ebben a vallomásban Jézus története is benne van, s kétségtelenül benne van a forradalom elárulásának és az azt követő három évtizednek a szégyenletes történelme is.

Nagy Gáspár költői eszmélkedésének kezdetétől kereste az októberi forradalom igazát, követelte rehabilitációját. Az emiatt ért sérelmei nem bizonytalanították el, hanem megerősítették igazágnak tudatában. Az *Öröknyár: elmúltam 9 éves* megjelenését követő események sok csalódást okoztak neki. Láthatta maga körül a gyávaságot, megalkuvást. Valóban elmentek hozzá volt barátai közül is néhányan, hogy „jobb belátásra” bírják. A vers azonban nem egyetlen eseményt, hanem három évtizedes történelmet minősít. Katartikus befejező részében a közvetlen személyes vallomás szembesíti a két látásmódot, magatartást. A versvilág negatív pólusának, az árulásnak a versen végigvonuló bemutatása, megítélése motiválja a költői én szabad felülemelkedését a vers zárlatában. Felsoroló dikcióban vallja meg a költő azt, hogy mindig szemben állt az árulással. A felsoroló dikció jelzésszerűen a lét minden fontos mozzanatára kiterjed, s mindenben a bemutatott világtól való különbözősét hangsúlyozza. A „másképp”, „másért” kap itt ismétléssel is nagy nyomatékot. Igaza tudatában minősíti azt, hogy ugyanazt nézte, mint mások, de mást látott, mindenhez másként viszonyult. A teljes léte másként élte, másként látta. A kompozíciót is jelentéssé szervező versben a különbözősét hangsúlyozza mégis a „fa” megítélésében a legerősebb. A vers elején még „drága júdásfa” szerepelt, a vers végén ezt a fát „ezüstlő éveinkkel sújtva súlyos emlékek alatt” is az árulás rádobált szennyétől megtisztítva látja és láttatja „recsegni-ropogni- hajladozni büszkén”. A Fiú pedig eltökélten vállalja küldetését, az igazságok fényre hozását: „míg a szem él *látni kell felebarátaim!*” A tisztán látásnak a parancsát erkölcsi felelősséggé emeli: gazdag esztétikai értékvilágából evidenciaként bontja ki. Sűrű szövésszerű, sűrű motívumrendszerű, hibátlan verskompozíció ez. Szinte minden szava gazdag asszociációkat indít el finom intertextuális játékkal. Az utolsó sor imperatívusza például azzal, hogy a *Felebarátaim* helyett *felebarátaimat* mond, erkölcsi ítéletet is hoz, azt, hogy lehetnének felebarátai, ha a szemüket látásra használnák, ha nem hagynák magukat megtéveszteni. Ugyanakkor ez a záró sor finom szakrális utalás is a bénákat és vakokat meggyógyító krisztusi cselekedet párhuzama is fölsejlik benne, hiszen a Fiú mondja ezt.

„A vers zaklatottsága, megiramodó, majd elcsukló hangja a lélek megrendültségével, a

vallomás, a napló személyességével magyarázható. A Krisztus-metaphora így az egyik leggyakoribb önstilizációt revelálja Nagy Gáspár költészetében. A lélekállapotot, a személyes és kollektív megcsalottság miatti fájdalmat érzékelteti az egyes szám első és az önmegszólító második személy váltogatása is.²⁰ A megcsalottság fájdalma azonban erőforrás ebben a versben: a Bibó István-i egyedül is helytálló magatartás motíválója. Nagy Gáspár egyedül is megvívta harcát. *A Fiú naplójából* a forradalom óta eltelt egész korszakot, az egész harminc esztendő minősítette, az egészet az árulás idejének nevezte. Nagy Gáspár pedig ezt az árulást akarta felszámolni, megszüntetni. Az árulás néven nevezését úgy minősítette a kritika, hogy Nagy Gáspár fölmondta az értelmiség és a hatalom 1956 után megkötött egyezségét. Ezt a kompromisszumot természetesen nem ő és nem az ő nemzedéke kötötte, hanem az előttük járók, de ő mondta föl egyértelműen, visszavonhatatlanul. Ez a vers a maga aktuálpolitikai jelentésén túlmenően egy általános emberi-társadalmi helyzetet is maradandó esztétikai érvénnyel ítél meg.²¹

A „szegényes alkuvások” törvényei szerint próbáltak cselekedni vele szemben is. *A Fiú naplójából* című versét így használták – szinte a vers illusztrációjaként – indoklásul a *Tiszatáj* széttűzésére. Pedig ő csak arra figyelmeztetett, hogy „míg a szem él látni kell fele-Barátaim!” Meg azt vallotta be, hogy nehéz viselnie a szégyent, mely a történelemhamisítás láttán fogja el. Etikai-gondolkodói igényessége folytán mindig szemben állt azokkal, akik „a korszak mamuttetemét voltak hivatva – bizalmilag tartósítani”. Eszméihez később közelebb hajolt a történelem. Ezek a versei antológiadarabok lettek.

Jegyzetek

1 Részlet egy készülő monográfiából

2 A vers közlésének és a közlés megtorlásának a történetét lásd: Monostori Imre: *Az Új Forrás vonzásában*. József Attila Megyei Könyvtár. Tatabánya, 1999. 136-182.

3 Czigány Lóránt *Nagy Gáspár köszöntése. Nyugati Magyarország*, 1988. július-augusztus.

4 Ács Margit: *Költő a sohasem örök nyárban. Nagy Gáspár: Tudom, nagy nyári délután lesz*. In Á. M.: *A hely hívása*. Esszék, portrévázlatok, kritikák. Antológia Kiadó. Lakitelek. 2000. 319.

5 Czigány Lóránt: Uo.

6 Márkus Béla: *A költő egyszemélyes pere*. uo. 140-141.

7 Gál Ferenc: *Nagy Gáspár: Múlik a jövőnk. Kortárs*, 1990. 7. 166.

8 Illyés Gyula a *Fekete-fehér* című kötetének fülszövege

9 Poszler György: *Kétségektől a lehetőségekig. Negatív vázlat egy irodalomelméleti szintézishez*. In P. Gy.: *Kétségektől a lehetőségekig*. Gondolat. Budapest. 1983. 42.

10 Martin Heidegger: *A műalkotás eredete*. Ford. Bacsó Béla. Európai Kiadó. Budapest, 1988. 114.

11 Nagy Gáspár: *Tagolatlan emlékezés egy fényes évre. Európai utas*, 2001??, 31.1. és Nagy Gáspár: „... nem szabad feledNI!...”. Püski Könyvkiadó. Bp. 2002. 32.

12 Ádám Tamás: *Mosolyelágazás. Lelkünkben hangos robajlások. Interjú Nagy Gáspár József Attila-díjas költővel*. *Ipoly*. 1993. május 7. 23.

13 Könczöl Csaba: *A Tiszatáj-főnix. Szegedi interjú Vörös Lászlóval és Annus Józseffel*. *Kritika*, 1989. 11. 22.

14 Márkus Béla: *A költő egyszemélyes pere*. Uo. 140-141.

15 V.ö.: Gyuris György: *A Tiszatáj fél évszázada 1947-1997*. Gyuris György idézi a Vörös Lászlóval készített interjút: Domonkos László: *Egy levélváltás története. Beszélgetés a Tiszatáj viszontagságairól. Élet és Irodalom*, 1989. febr. 17.

16 Vasy Géza: *Júdásfa és maszkabál. Nagy Gáspár: A Fiú naplójából*. In: V. G.: *Tárgyiasság és látomás. Versek, portrék, motívumok napjaink költészetéből*. Krónika Nova. Budapest, 2000.

152.

17 Grezsa Ferenc: *A katarzis esélyei (7.) = Juss* (Hódmezővásárhely), 1989.1. 6-8. Idézi Gyuris György i.m. 139.

18 Vasy Géza uo. 153.

19 Olasz Sándor: *Múlik a jövőnk. Nagy Gáspár válogatott és új versei. Forrás*, 1990. 4. 94-95.

20 Olasz Sándor: *Múlik a jövőnk. Nagy Gáspár válogatott és új versei. Forrás*, 1990. 4. 94-95.

21 V.ö.: Vasy Géza: uo. 151.